

ВІДГУК
офіційного опонента

про дисертаційне дослідження (у формі монографії) *Г. В. Коваль*
«Поетичний універсум календарно-обрядового фольклору українців»,
подане до здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі
спеціальності 10.01.07 - фольклористика

Немає необхідності спеціально доводити важливість поетологічних наукових досліджень, особливо присвячених малодослідженій досі проблемі естетизму української народнопоетичної творчості та аксіологічних вартостей її кошовного художнього світу. Вона висвітлюється зосібна Галиною Василівною Коваль у формі монографії обсягом 28,5 др. арк. на матеріалі справжньої окраси національного фольклору – календарно-обрядової поезії українців. Минуло понад 40 років від часу виходу капітальної монографії О.І.Дея «Поетика української народної пісні», автор якої актуальним визнав завдання створення диференційованого дослідження, присвяченого сукупності тропеїчних засобів народної пісенності. Проте за десятиліття, що минули, вітчизняна фольклористика не надто збагатилася такого типу поетологічними проблемними студіями і ще поступається у цьому плані філологічній науці сусідніх держав. І це за розмаїття та неординарного багатства культури України, зокрема традиційної народної, комплексне осмислення котрої має ґрунтуватися на прискіпливому аналізі, зіставленні та синтезі, підпорядкуватися висвітленню концептуальним поглядом. Тим, що має бути здобутим із результатів, котрі містяться у самому предметі, – універсумі календарно-обрядової творчості, слушно представленого дослідницею у синкретичній співдії з позавербальними засобами та системній естетичній єдності уснопоетичної творчості українців.

Оскільки сучасних концептуальних праць про календарно-обрядову народну пісенність, зокрема її естетичну, поетичну й мовностильову специфіку, у вітчизняній філології досі не гурт, то все це, а насамперед недостатня дослідженість обраної фольклористичної проблеми, й визначило актуальність добротного дослідження п.Галини Коваль. Авторка слушно

виходила з засад суспільної – загальнонаціональної – вагомості цього фольклорного пласту, його ідейно-тематичної комплексності, естетичної багатовікової сталості, образної вишуканості, закоріненості у бутті та праці, буднях і святах, релігійних традиціях і морально-етичних канонах українців. Тож згадана монографія є, по суті, ревелюційним доведенням і визнанням композиційно-стильового і зображувально-виражального розмаїття пісенного скарбу України.

Опонована робота ґрунтується на засвоєнні й осмисленні ідей та праць українських, польських, білоруських, литовських, російських і західних учених, поширенні концептуальних тверджень власних статей і розвідок. В її осерді – різнорівневе поетологічне вивчення високоякісних зразків у вимірах архітектоніки, символіки, жанру і стилю, тропеїчної системи, ритміки та риторичних фігур, формул і синтаксичних засобів тощо. Корпус календарно-обрядових пісень та генетично й художньо з ними пов'язані жанри народної лірики й ліро-епіки системно висвітлюються під кутом зору специфіки цього уснопоетичного пласту, детермінованого обставинами життя і багатовіковим етосом народу-хлібороба.

Поряд із увагою до текстуальної репрезентативності цього виду українського усної народної поезії в орбіті дослідницького *modus operandi* перебувають і особливості евфонічної та ритмомелодійної організації пісень, їх музичного ладу й складу, єдності вербальної частини обрядодій, апробованого і варіативного ритуалу обрядового словесного «церемоніалу» із хореографічним і музичним компонентами виконання, мімікою й рухами включно. Це дозволило адекватно досягнути синкретичну природу аналізованого феномену – за М.Максимовичем, голосу душі українського народу, його «національною Біблією» (Ф.Колесса), що ввібрала благодотвірні плоди багатовікових досвіду і культури народу, сліди його міфології.

Дисертацію у формі монографії, виданої під егідою Інституту народознавства НАН України, заґрунтовано на солідній джерельній базі. Так, матеріал дослідження склали джерела *друковані*: 1) обрядові пісні річного календаря, зафіксовані у кращих за понад два століття виданнях від

3. Доленги-Ходаковського починаючи. Мова про колядки і щедрівки, гаївки, кустові, русальні, купальські, петрівчані, обжинкові й ін. пісні, зібрані та впорядковані Г.В.Коваль у цінному збірнику «Богородиця в українському фольклорі», Львів, 2006), а також видання регіонального фольклору й окремих його жанрів, пісні у записах письменників із книжкової серії видавництва «Музична Україна»; 2) широка наукова література українською й іншими мовами, у т.ч. найновіша. Надто важливі – 3) – *недруковані* джерела. До них належать архівні матеріали з фондосховищ ІМФЕ ім. М.Т.Рильського й Архіву Інституту народознавства НАН України (464 одиниці зберігання зі Львівщини і Закарпаття, переселенців із Чорнобильської зони склали записи самої лише Г.В.Коваль), львівського ЦДІА, зокрема архівні матеріали Г.Хоткевича.

Визначеним меті й завданням роботи відповідають сформульовані у вступі до монографії теоретико-методологічні засади дослідження. Зокрема, було задіяно інструментарій історико- і структурно-типологічного, структурно-семіотичного й історико-функціонального, системного, елементи культурно-історичного методу, а також низку міждисциплінарних підходів – етнопсихології, етностетики, етнолінгвістики та ін.

Сукупність відзначених чинників зумовила наукову новизну поданого до захисту дослідження. Вбачаємо його у тому, що Г.В.Коваль в інтердисциплінарному ключі вперше комплексно дослідила українську календарно-обрядову пісенність як історично сформовану діяхронну сукупність жанрів поезії народного річного календаря. Завдяки дії глибоко розкритого механізму фольклорної пам'яті вона зафіксувала й утривалила українську звичаєво-обрядову традицію, створила окремий і самоцінний поетичний універсум. Тож синкретична природа дослідженого народнопоетичного пласту стала естетичною підоймою для образного моделювання у фольклорі взаємин людини та довкілля, особливостей світоспоглядання українців. У монографії, нерідко вперше, висвітлюється символіка й формульність календарно-обрядових зразків, константні й варіативні їх композиційні та стильові вирішення. Також у науковий обіг

уводиться новий важливий матеріал для розуміння констант народного світогляду, тяглих законів фольклорної творчості та її зв'язків із суспільною практикою.

Багато в чому інноваційна й конструктивна в осмисленні важливої наукової проблеми, монографія Г.В.Коваль має практичне і теоретичне значення. Воно визначене вже самим залученням фольклористичного і міждисциплінарних підходів, потрактуванням календарно-обрядової творчості як феномену «універсальної поетичної функції» (с.11). Це може стати відправним пунктом для наступних комплексних досліджень поетики усієї народнопісенної спадщини України. Висновкам дослідження додає вірогідності й переконливості оперування статистичними обрахунками різних аспектів обрядових пісень річного календаря.

Г.В.Коваль структурно скомпонувала своє дослідження, відповідне вказаній науковій спеціальності, так, що воно складається насамперед зі вступу, де визначено об'єкт і предмет, теоретико-методологічну основу і методи, джерельну базу дослідження, його мету і логічно впливаючі з неї завдання, а також наукову новизну і значення роботи. Наступні розділи книжки верифікували й апробували сучасні можливості фольклористичної науки, етнології, культурних аксіології й антропології у розв'язанні поставленої проблеми. Не висвітлюючи тут докладніше змісту розділів, зосередимось на науковому поцінуванні монографії.

Так, розділ I-й, теоретичний та історіографічний водночас, охопив алгоритм наукового осмислення масиву джерел, підсумував результати вивчення поетики календарно-обрядової пісенності від часів М.Максимовича, І.Вагилевича, М.Костомарова, О.Потебні – перших дослідників символіки, національного колориту української пісенності, її художньої форми. Ця частина роботи також систематизувала методологію сучасного фольклористичного аналізу календарно-обрядового комплексу, висвітлила можливості його міждисциплінарного вивчення.

«Контекстуальний» II-й розділ присвячено специфіці чинників, що сформували календарно-обрядовий різновид фольклорної творчості. Тут

змістовно розкриваються народні традиції виконання, рецепції та відтворення зразків, їх сугестійний вплив, специфіка обрядодій із ігровою видовищністю, співами і хореографічною компонентою, особливості колективної пам'яті, даються присутні часопросторові характеристики, врешті визначається вагоме місце цієї пісенності в уснопоетичній культурі українців. Календарні обряди тут слушно декодовано як театралізовані явища з різними атрибутами й учасниками, покликані магічними і розважальними засобами забезпечити добробут людини і родини. Третій підрозділ цього розділу привертає увагу тим, що дослідниця вперше у вітчизняній фольклористиці вирішує проблему редуплікації як вербального відтворення обряду в пісні. За її науково коректним баченням, редуплікуються частини обрядів (святвечірніх, русалчиних проводів, «бороди» як символу завершення жнив), святкові страви (кутя, калачі, писанки). Тут виявлено й проілюстровано якісними прикладами власне переконливе розуміння хронотопу (історичність і циклічність часу, його форми) й онтології простору (локуси дому, ландшафтних і акватичних просторів).

«Поетологічний» III-й розділ монографії аналітично заглиблений у ту стійку своєю традиційністю номенклатуру слів, їх сполучень і виразів, застосованих в образному переносному значенні, що й утворила тропеїчну систему календарно-обрядових пісень. Зокрема, предметно висвітлюються найчастотніші тропи, а саме епітети. Недаремно серед них вирізнено емотивні й «кольорові», часто уживані золоті і срібні. Адже український фольклор ігнорує темні барви нужди, щедро ділячись із реципієнтами натомість цими коштовними. Крім епітетів, мова йде про метафори, гіперболи, символічні коди та їх функціонування в обрядово-календарній пісенності тощо. На основі власних спостережень Г.В.Коваль серед компаративних засобів вираження виділила як найбільш продуктивну групу простих конструкцій зі сполучниками і сполучними словами *як, що, ніби*. А з гіперболізацією осіб, предметного світу та реалій докільля фольклористка справедливо пов'язала поетизацію сфери ідеального – світлих мрій і

сподівань людини. Варті уваги у цій частині міркування про тонку матерію метафорики, що в обрядових піснях синтезувала безпосередню й образно трансформовану реальність, водночас надавши переносного значення людським (господарі, парубок, дівчина) і сакральним постатям.

Предметом пильної уваги Г.В.Коваль стали й символічні коди річного календаря, зокрема малодосліджена числова символіка. Ці коди вдумливо покласифіковано на солярно-астральні (сонце, місяць, зорі), символічні дендро- й фітообрази, комплекс народної зоології. З архаїчних колядок вилонено символічні числові знаки 1, 2, 3, 9, 100, 700. Що цікаво, вони не в усьому корелюють, наприклад, із числовою символікою українського фольклорного епосу (кобзарськими думами).

Вартісним і науково оригінальним бачимо завершальний IV-й розділ. Його центровано довкола особливостей композиції і стилю та присвячено демінутивам, паралелізмам, різнотипним повторам, формульності календарно-обрядових пісень. Зменшено-пестливі іменні словоформи із суфіксами *оньк*, *-еньк*, *-есеньк* підставово тлумачаться як важливі маркери національної специфіки української мови, котрі формують, інтимізуючи, поетичну модель календарно-обрядової пісенності (і, додамо, духовний світ її носіїв). У ній найчастіше, – як аргументовано стверджується, – у такій формі уживаються назви на означення родової спорідненості людей, утім власні імена, а також небесних і атмосферних явищ, флори й фауни, соматичні образи, назви предметів одягу та господарського призначення.

Г.В.Коваль визначила формульність як стереотипність мовно-змістових конструкцій календарно-обрядової словесності українців, ту її універсальну закономірність, що впливає на поетичний традиційний канон. Відтак пропонується оригінальний підхід і власний рішенець, придатний для практичного використання (і доповнення також), – класифікаційний поділ таких словесних формул на ініціальні, медіальні (явище трихотомії), формули неможливого та прикінцеві формули неоднакової семантики: побажання і погрози.

Своє бачення і наукову позицію авторка монографії виявила й при осмисленні питання, чи є органічно властивими українським народним творам річного календаря паралелізми. Дієвість цього композиційно-стильового засобу підтверджує, на переконливу думку Г.В.Коваль, психологічний паралелізм *людина-природа*. Менше поширені (проте також присутні, здебільшого у зачинах обрядових пісень) заперечні паралелізми; у їх зіставних конструкціях перевагу має «людська компонента». Цілий спектр вперше спеціально вивчених неоднотипних повторів постав у фольклористичній проєкції дослідниці у двох завершальних підрозділах. Це алітерації й асонанси, анафори й епіфори, тавтології ритмотворчої й мелодійної функції, приспіву позитивної семантики, а також прості та розгорнуті рефрени – повтори наприкінці твору його основної думки. Зокрема, виділено хрононіми-номінанти свят *Коляда, Йордан, Купала*, простежено переходи з простих рефренів у розгорнуті (див. схему з ключовим словом *рано* на с.366 книжки). Належну увагу приділено християнській формульності пісень, релігійним мотивам їх рефренів, – аспектам, табуйованим у фольклористиці радянської доби.

Монографію споряджено доречними засобами візуалізації (схеми). Висновки й бібліографію вивершують дійсно потрібні іменний і термінологічний покажчики. Тож назагал запропонована книжкою структура має повне право на реалізацію в дисертаційній роботі, хоча можливі й інші дослідницькі пропозиції, як і частково відмінне «профілювання» підрозділів. Адже, зауважимо, фольклорне порівняння текстуалізується не лише як одиничне. Воно може виступати й у підсиленні гіперболою, як у колядці в запису Василя Кравченка «Як заговорить – як дзвін задзвонить». На такого типу тропеїчні біноми у структурі та класифікаціях роботи певне місце не передбачено. Також у монографії Г.В.Коваль проаналізовано під відповідним кутом зору не всі існуючі, а переважно найуживаніші тропи й фігури поетичної мови. Це залишає простір для майбутніх студій, де піде мова й про метонімії, синекдохи, оксиморони, полісиндетони, а може й енаналепсиси, анаколупи з ізоколонами. Дискусійною вважаємо атрибуцію

зі с.349, в якій лексичні зіткнення наприкінці одного – на початку іншого рядка названо *епанадиплозисом* замість *анадиплозису*.

Разом із тим вищої дослідницької ваги і значення дослідженню додали аспект фольклористично-історичної текстології (Г.В.Коваль зіставила варіанти однієї колядки у дистанційованих у часі записах Т.Реваковича і В.Сокола, виявляючи тотожність/нетотожність їх змісту), увага дослідниці до словесного, музичного та хореографічного оформлення уснопоетичних творів, ритуально-обрядової частини театралізованого дійства. Оперування фольклорними текстами у монографії «Поетичний універсум календарно-обрядового фольклору українців» не є ілюстративним. Навпаки, це суттєва частина аргументації й доказовості, що сприяє науковій вірогідності наукових концептів і висновків. Водночас де-не-де у роботі в контексті висвітлення особливостей художнього світу календарно-обрядової поезії хотілося б зустріти присутні зауваги про головні *форми ліричної нарації*, а також про те, наскільки негативно вплинуло на художній світ цієї пісенності ті руйнівні наслідки *псування* автентичної народнопоетичної творчості, – процесу, котрий оскаржували ще українські фольклористи ХІХ ст. П.Лукашевич, М.Кропивницький, Б.Грінченко й ін.

Незайвим у роботі з такою назвою, гадаємо, стало б нехай і спорадичне звертання до тих кращих текстів, що є цінним «документом» *буття фольклору у літературі*, на вірєць колядки Лесі Українки «Ой в раю, раю, близько Дунаю» чи веснянок І.Франка. Адже Франко, наприклад, своїм поетичним циклом «Веснянки» не тільки «закумулював народну пісенність» (с.53), а й розкрив придатність поетичного універсуму українців до творення новітньої європейської лірики й ліро-епіки громадянського звучання.

Водночас як безумовний позитив відзначимо фольклористичну ерудицію дисертантки, фахово сформований науковий стиль викладу монографії, її високу термінологічну озброєність, яка маркує сучасний академічний рівень аргументації та письма. Дослідниця дійсно зуміла декодувати і належно презентувати поетичний універсум календарно-обрядового фольклору українців, зокрема розкривши фольклорну семантику

символічних образів домівки, саду, «світового дерева», «зеленого вина» й баг. ін., зіставивши поетику різножанрових пісень. Монографія Г.В.Коваль належно зосереджена й на дослідженні персоносфери пісень як фактору системної організації поетики фольклору, вияву металоґіки образного мислення календарно-обрядової творчості українців. Висновки дослідження Г.В.Коваль не «спущені згори», як деколи у дисертаційних роботах трапляється. Вони, навпаки, випливають із аналітичного розгляду образності й емоційних тонів фольклорних зразків, їх композиційної і стильової організації, відповідності між станами персонажів і лейтмотивами та звуковим ладом пісень. Відчувається небайдужість авторки до художнього матеріалу дослідження, коли відзначається стрункість, естетична витонченість, багата орнаментальність і народна етикетна «куртуазність» пісенних зразків, їх вплив на формування великої традиції.

Високо поцінуюючи аналізовану наукову працю Г.В.Коваль, водночас висловлю ще кілька зауважень, побажань і пропозицій, які зазвичай виникають під час прочитання таких інноваційних розвідок: 1. Було б доречно ввести хоча б «підпідрозділ» «фольклорне віршування», що не є ідентичним до літературного (його вияви і впливи можна простежити у силабічній, силабо-тонічній і тонічній версифікаційній системах). Варто би й повести наукову мову про розміри народнопісенного вірша календарно-обрядової лірики, наголосивши злитість слова і мелодії (саме мелодія вносить істотні корективи у наголошеність і довжину складів веснянок, колядок, щедрівок). 2. Коли йдеться про ідеалізацію героїв, реалій, явищ та дій, то реципієнт календарно-обрядових пісень, зазначимо, прагне сприйняти дійсність кращою, ніж вона є, приписуючи їй вимріяну досконалість. Цьому слугує гіпербола, та чи задіяні її можливості повною мірою? Ймовірно, варто би запропонувати ширший горизонт представлення (деталізованіший), щоби зрозуміти художню умовну реальність. 3. В історіографічному розділі можна доглядіти певний дисбаланс: «джерела» подані широко, а «студії» набагато стисліше. Це вимагає прояснення: чи й справді в українській фольклористиці приділено недостатньо уваги такій вартісній частині народної пісенності?

Насамкінець – кілька дрібних уточнень. Приклад зі с.243 насправді не матримоніальної, як пишеться, а, навпаки, – антиматримоніальної символіки («...нехай моя дівчина гуляє»). Божа Матір насправді утікала не з Єгипту, а до Єгипту (с.234). У Хотинській війні турецьку армію перемогло не саме козацьке військо Конашевича-Сагайдачного (с.292), а й сюзерени пани-ляхи на чолі з коронним гетьманом Ходкевичем і німецька піхота. Деколи при читанні книжки виникає потреба у додатковій інформації (с.109: які саме музичні інструменти звучать у згаданих театральних формах? Не скрізь відзначено, чий переклад цитат із російської мови. Не варто у прикінцевих висновках пояснювати, що таке алітерації й асонанси, – це-бо надто відоме.

Висловлені міркування і побажання є скоріше запрошенням до нової розмови, поглиблення та розширення теми на майбутнє. Вони жодним чином не применшують ваги та наукової вартісності рецензованого дослідження, першого спеціального на цю тему у вітчизняній фольклористиці. Поставлені у монографії завдання вповні реалізовано, а мету досягнуто: крізь призму поетичного універсуму з'ясовано широкий спектр засобів і прийомів, які сформували художній світ календарно-обрядових пісень. Висновки монографії чіткі й аргументовані, незрідка новаторські. Видрукований автореферат повністю відповідає змістові дисертації, а шерех опублікованих праць і статей належно репрезентують її зміст і основні концепти.

Тож маємо підстави ствердити: докторська дисертація Г.В.Коваль є самостійною і завершеною пошуковою роботою, що доказово висвітлила масштабну фольклористичну проблему, присутньо збагативши наукове розуміння народнопісенного феномену. Дисертаційне дослідження у формі монографії «Поетичний універсум календарно-обрядового фольклору українців» Г. В. Коваль є вагомим здобутком вітчизняної філологічної науки, відповідає профілю спеціалізованої вченої ради Д.26.227.01 та вимогам, які встановлені у пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету

Міністрів України №656 від 19.08.2015, №1159 від 30.12.2015, №567 від 27.07.2016), а також вимогам МОН України до докторських дисертацій.

Авторка названої дисертації (монографія) Галина Василівна Коваль заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.07 – фольклористика.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри української літератури

Національного педагогічного університету

ім. М.П.Драгоманова

Л.Ф.Б.?

Володимир Федорович Погребенник

підписав: зав. канцелярією
М. М. П. Драгоманова

chill

04 2021 р.